

СКУПШТИНА САВЕЗА ПОЉОПРИВРЕДНИХ ИНЖЕЊЕРА И ТЕХНИЧАРА ЦРНЕ ГОРЕ 26. ЈУЛА 1973. У ТИТОГРАДУ

1. Главни реферат

*Мр Жарко Калезић,
предсједник ПСИТ Црне Горе*

Основи концепта аграрног развоја Црне Горе

Стављајући на дневни ред данашње скупштине тему: Основи концепта аграрног развоја Црне Горе, Извршни одбор Савеза пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе имао је у виду низ текућих питања која по својој садржини и међусобној повезаности карактеришу и представљају аграрни тренутак у Југославији, а и у нашој Републици. Многа од тих питања третирана су у материјалима које сте већ добили, посебно у сепарату: „Аграрни комплекс у Црној Гори”, који обрађује његово постојеће стање и предлаже основни концепт даљег развоја.

Мислим да у данашњој расправи треба да дамо свој пуни допринос утврђивању оптималног концепта развоја агроиндустријског комплекса у нашој републици на којем се већ ради. Досадашње искуство говори нам да стручна мисао, у овој привредној области, није на организован и адекватан начин презентирана друштвеној заједници и то, углавном, из два основна разлога, било што на њој није инсистирано, или, се, пак, сама струка није значајније у том правцу ангажовала. У суштини, радило се о доста ограниченим условима за развој пољопривреде Црне Горе у минулом периоду. Њен успорен развој свео је стручни рад, углавном, на рутинерство, без значајних напора за стваралачки ентузијазам у струци, због чега научна и стручна мисао није могла дати знатнији допринос за превладавање испољених слабости у тренду развоја пољопривредне производње наше републике. Но, и поред тога, оцјењујемо да сада није тренутак за неку ширу анализу објективних условљености и испољених субјективних слабости којесу битно утицале на досадашњи ход и

данашње стање ствари. Изнесене оцјене имале су искључиво за циљ указивање на испољене слабости које у наредном периоду треба отклонити. Оцјењујемо да већ данас постоје, а у наредном ће периоду постојати још више, услови за знатно бржи развој пољопривредне производње, самим тим за већу потребу веће ангажованости стручног и научног рада и његове улоге на реализацији пројектованог развоја.

Нећемо се освртати на форме и метод рада него ћемо више указати на питања која треба да представљају основ стручног дијела програма Савеза друштава и сваког појединца донасоб, члана наше организације. Када говоримо о основним условима и разлозима, значајним за нацх даљи рад, у којима одржавамо ову Скупштину, морамо истаћи оне који су доминантно утицали да се одржи наша скупштина у овом тренутку.

При том полазимо од тога да се већ данас налазимо у ситуацији да су створени услови за повећана инвестициона улагања у пољопривредну производњу. Као што знате, постигнут је међурепублички договор о заједничким основама за проширену репродукцију у пољопривреди од почетка 1973. до краја 1975. и о политици за подстицање производње на индивидуалним пољопривредним газдинствима, што представља основу за реализацију тзв. „зеленог плана” у Југославији и код нас у Црној Гори. Поред тога, обезбијеђена су знатна финансијска средства за производњу меса на брдско-планинском подручју, као и реалне могућности за добијање кредита од међународне банке за развој пољопривредне производње. Према томе, наш вишегодишњи захтјев да се обезбиједе додатна средства за проширену репродукцију у пољопривреди налази се пред непосредним испуњењем. То значи да почиње период кад инвестициона средства неће бити основна кочица развоја пољопривреде. Тежиште проблема сада се и премјешта на нас и ставља на пробу нашу спремност и способност да брзом и квалитетном израдом програма ангажујемо потребна средства. Према томе, природне изворе и радне изгледе за материјалну базу имамо, па ова два основна фактора развоја треба примјеном стручних и научних сазнања усмјерити оптимални развој пољопривредне производње у Црној Гори. У томе је наша значајна улога и велика шанса за афирмацију стручне мисли, односно струке у цјелини.

Даљи наш допринос, значајан у овом тренутку, односио би се на два суштинска питања, која у оквиру дефинисања будуће аграрне политике поставља друштвена заједница, а односе се на припреме предстајећих конгреса СК Црне Горе и СК Југославије израду пројекције дугорочног развоја агрокомплекса у Црној Гори. Очекивати је да ће у овом документима и материјалима доћи до побољшања друштвеног третмана пољопривреде и до ближег и потпунијег дефинисања будуће аграрне политике

у нас. Ван сваке је сумње да ми не можемо бити по страни и искључити себе из разматрања тако крупних питања која имају особити национални значај, а самим тим и наш интерес као струке, која своју друштвену и личну функцију врши у овој привредној области.

Прије изношења погледа о концепту даљег развоја агроиндустријског комплекса укратко ћемо изложити неке основне карактеристике садашњег стања пољопривреде и села у Црној Гори, иако је већ дио ових питања и шире третиран у приложеним материјалима.

Најприје бисмо се осврнули на досадашња остварења одређених стопа раста, посматрајући их у међусобној зависности у оној мјери која нам обезбјеђује извлачење жељених закључака. Пољопривредна производња у Црној Гори посљедњих неколико година остварује стопу раста испод 2%. При томе треба имати у виду да је и оваква стопа (која може изгледати доста значајна) остварена захваљујући првенствено доста ниској бази на којој је обрачуната. С друге стране, стопа раста укупне потрошње пољопривредно-прехранбених производа расла је нешто брже. Ово је посљедица пораста броја становништва, побољшања исхране, потреба прехранбене индустрије и туристичке привреде. Поређењем ове двије величине, тј. производње и потрошње људске хране на нашем подручју, долази се до биланса који је негативан. То је стално присутна и општепозната чињеница, која у извјесној мјери мора забрињавати и тражити позитивно рјешење. Задржавање садашњих односа у кретањима истовремено значи и погоршање садашњег стања. Ван сваке је сумње да се рјешења налазе у повећаној стопи раста производње, о чему ће се касније нешто више рећи.

Изнесена кретања и постојеће стање истовремено говоре о нивоу развијености укупне пољопривредне производње како на друштвеном, тако и на индивидуалном сектору, којим не можемо бити задовољни. Истина, друштвени сектор остварио је, што је и нормално, знатно већу стопу раста од индивидуалног. Основни носиоци били су пољопривредни комбинати, док је значај земљорадничких задруга, како због њиховог рапидног смањења, тако и због претежне орјентације на трговину, био знатно мањи. Пољопривредна добра су у међувремену интегрисана са пољопривредним комбинатима. Данас су исто тако актуелни интеграциони процеси на релацији комбината и трговинских организација. Не улазећи шире у такву врсту интеграције, желимо да скренемо пажњу на опасности од тога, које се могу испољити у виду знатне орјентације на промет и запостављање производње, у првом реду базичне, што би у укупном ефекту било негативно.

У периоду између два посљедња пописа становништва 1961. и 1971. у структури у црногорском селу настале су значајне про-

мјене. Висока стопа миграције становништва са села након другог свјетског рата настављена је све до данас. Тиме се учешће сеоског становништва, које је прије 25 година износило око 75%, сада смањило на свега 35% (1% мање него у Југославији). Садашње становништво на селу чине пољопривредна и мјешовита домаћинства и она без радне снаге. То је, уосталом, карактеристика свих подручја у Југославији, као и оних земаља у којима настаје интензиван процес преласка из аграрно неразвијених у индустријско развијене економије.

Основни је покретач миграционих кретања разлика између дохотка да сопственом посједу и у ванпољопривредној дјелатности. Са развојем привреде сеоско становништво добија могућност да вишак свога рада уноси у ванпољопривредне дјелатности, чиме се проширује основа за стицање повећаног дохотка. На тај начин рађа се мјешовити доходак домаћинства, јер он сада може да се формира од рада на газдинствима и ван њих. Сагледавање структуре дохотка домаћинства значајно је поред осталог и за процјену даљих миграционих кретања. Илустрације ради, упоредићемо структуру дохотка домаћинства у Црној Гори и Југославији. Тако су нпр. 1960. домаћинства у Црној Гори имала већи доходак ван газдинства него домаћинства у Југославији, док се 1970. ситуација мијења, јер те године домаћинства у Црној Гори остварују већи доходак са газдинства а газдинства у Југославији мањи од оног дијела који се остварује ван газдинства. При овоме треба рећи и то да је ниво укупног дохотка која остварују домаћинства у Црној Гори мањи од југословенског просјека (износи 84%) и исто тако знатно нижи од просјечног дохотка који остварују градска домаћинства. То је и разлог што општина са већим бројем пољопривредног становништва имају знатно нижи национални доходак по становнику. Из свега наведеног може се извести закључак да је низак доходак сеоских домаћинстава у Црној Гори посљедица неразвијене робне производње, због чега су заинтересована или да је повећају или одлазе у ванпољопривредне дјелатности, гдје би стекли одговарајући доходак. У вези са тим настаје питање: колика је могућност привреде да прихвати све оне који желе да се у њу укључе. Ова, а и друге анализе, упућују на процјену да су такве могућности прилично лимитиране. Отуда се намеће потреба снажније оријентације на стварање дохотка у оквиру газдинства. Ово питање има шири друштвени значај због чега се мора што прије на њега дати конкретан одговор.

Исто тако од посебног сузначаја питања здравственог и социјалног осигурања земљорадника, преко којих се, у доброј мјери, утиче на његову друштвено-економску позицију. У неким општинама Републике већ је позитивно ријешено здравствено осигурање сељака, док смо у погледу пензионог осигурања на са-

мом почетку дискусије. Овдје треба истаћи да основни проблем за успјешност рјешавања ових питања представља недостатак средстава.

Саставни дио укупне пољопривредне проблематике у Црној Гори и стварање основа за њено успјешније рјешавање представља неријешено питање укупне пољопривредне службе. У вези са тим истичемо слиједеће:

— Црна Гора је једина Република у Југославији која нема републичког секретаријата за пољопривреду. Постојећа служба у Републичком секретаријату за привреду није оспособљена за успјешно извршавање улоге која јој по природи послова припада;

немамо пријекло потребне савјетодавне службе ни на нивоу Републике ни на нивоу општине, док је у другим подручјима више или мање она, преко пољопривредних станица или преко других организационих и институционалних форми, конституисана и постиже задовољавајуће резултате

— пољопривредна научна служба у Републици концентрисана је у једном институту. Међутим, њена сарадња са радним организацијама, не залаже се у разлоге не задовољава. У радним организацијама, изузев једне, не постоји адекватна научна и развојна служба. Све то негативно дјелује на изнајлажење оптималних техно-економских рјешења у производњи. Поред тога, осјећа се недостатак социјалних и економских истраживања села;

— Црна Гора, нема пољопривредног факултета што није случај код осталих република и покрајина. Ово питање истичемо због тога што је потребно да одређене његове функције преузму друге институције (научни институт и савјетодавна служба).

Укупно посматрано, изношење стања пољопривредне производње у нас имало је за циљ да помогне дефинисању основе од које треба почети. У ствари ради се, о стању којим посматрајући га у цјелини, нијесмо задовољни, и које треба у наредном периоду знатно мијењати, односно побољшати.

На основу изложеног поставља се централно, суштинско и у овом тренутку веома важно питање: шта треба предузети да би се то стање превладало. Којом брзином и којим средствима остварити постављени циљ и које су основне претпоставке које зато треба обезбиједити. Будући да смо тога сасвим свјесни, наша је жеља да овом приликом изнесемо само нека мишљења као прилог у утврђивању концепта даљег развоја агро-комплекса у Црној Гори.

У основи залажемо се за јасно дефинисан концепт, односно програм развоја у коме ће бити утврђени циљеви са разрађеним методама и динамиком њихова извршења.

По нашем мишљењу нужно је најприје утврдити повјереност дугорочног развоја агроиндустријског комплекса у Црној Гори, који би почивао на основном постављеном циљу: елиминисању дефицита у производњи хране за нашу Републику, или пак, његовом свођењу на најмању мјеру, што треба постићи знатним повећањем укупне, односно робне пољопривредне производње. То подразумејева утврђивање такве структуре производње и праваца њенога развоја који ће максимално валоризовати њене услове и могућности у Републици према географско-еколошким рејонима појединачно. Нормално не може се захтијевати производња оноликих количина разних роба које захтијева потрошња а за које, унапријед знамо да немамо одговарајућих природних услова али се зато, одређене робе могу произвести и преко сопствених потреба чиме би се постигла компензација дефицитираних производа.

Наравно, утврђивање производне структуре треба да се заснива на економским мјерилима и принципима, тј. на максимализацији дохотка, што је у принципу друштвено-економски једино прихватљиво. Међутим, постављањем дохотка као искључивог мотива привређивања често због ширих друштвених интреса, не би било на најбоље рјешење. Тако би у одређеној мјери циљ максимирања дохотка могао бити постављен заједно са циљем којим би се обезбиједио одређен ниво запослености. Значи, економски би могао бити допуњен и социјални критеријум. У таквом случају тежило би се постизање максималног друштвено-економског ефекта. Логично, при томе треба успоставити правилан однос између два постављена захтјева, како се ни један од њих не би довео у питање. Кад говоримо о оптимализацији циљева, било дохотка или других, при томе се мисли и на индивидуални и на друштвени сектор пољопривреде.

Друга значајна компонента, коју у утврђеном програму развоја треба означити, јесте годишња и укупна стопа раста. У погледу њене висине, која, ван сваке сумње, мора бити знатно већа од досадашње, треба успоставити реалан однос између постављеног квалифицираног циља, задовољење потреба у потрошњи људске хране и расположивости земљишних, климатских и других фактора производње.

Пројектована стопа раста мора бити праћена, поред осталог, и одговарајућим инвестиционим улагањима код којих је важно утврдити изворе и услове коришћења. Ова питања морају се сасвим јасно дефинисати преко утврђене инвестиционе политике која треба да буде адекватна постављеном циљу. При томе треба имати у виду да је данашњи ниво акумулативне и репродуктивне способности пољопривреде, као што је познато, веома мали, због чега су потребна значајна додатна средства.

Ко да буду носиоци развоја, у којој мјери и на какав начин укључити индивидуални сектор у развој? То су веома значајна питања о којима постаје различита мишљења а представљају битне елементе текуће аграрне политике. Мислимо да је значајно да о овим питањима и Скупштина да своје мишљење. Ми ћемо с тим у вези изнијети нека запажања.

Према нашим сазнањима и сопственом мишљењу ван сумње је да основни носилац цјелокупног развоја аграра код нас треба да буде друштвени сектор јер је на тај начин могуће обезбиједити континуиран развој производних снага и социјалистичких продукционих односа. На њега треба наслонити индивидуални сектор на начин који неће бити дозедан у питање основни постулот нашег друштвеног развитка. Стога полазећи од економске логике да економски снажнији има више услова да позитивно утиче на развој других, нужно је подржати програме радних организација друштвеног сектора. Мислимо да су пољопривредни комбинати, који у себи садрже примарну производњу прераду и промет, уколико друштвено буду подржани, могу да на себе преузму реализацију знатног дијела укупног развоја. Проширење, њихових у првом реду производних, а и осталих капацитета, поготово у медитеранском подручју, гдје постоје веома значајне сада непродуктивне земљишне површине, могуће је. Њиховим активирањем, што је брже могуће, јер су одређени програми већ при крају обраде, знатно би се увећала производња друштвеног сектора а самим тим и њено учешће у укупној производњи.

На другој страни, комбинати због своје материјалне и кадровске базе могу бити сасвим довољни организатори робне производње на индивидуалном сектору.

Према томе, агрокомбинати у црногорским приликама, организовани на амандманским принципима, уз развијање њихове дјелатности у жељним правцима, треба да буду прихваћени као адекватни системи, односно основни носиоци цјелокупног развоја агроиндустријског комплекса у нашој републици. Тиме не желимо рећи да на одређеном нивоу укупног развоја неки елементи и других система, као што је, нпр. агробизнис, не могу бити прихваћени.

У погледу статуса земљорадничких задруга и њихове даље орјентације, залажемо се за њихов осјетни заокрет према индивидуалном произвођачу, у смислу преузимања функције организатора производње на његовом посједу. Само тако, ове радне организације наћи ће себи простор и перспективу у оквиру укупног програма развоја. Вјерујемо да ће их настављање њихове досадашње орјентације све више претварати у трговинска предузећа или водити њиховом нестајању. Према томе, савремена задруга може бити само она која прераста у задругу, односно сервис уд-

ружених индивидуалних робних пољопривредних произвођача. На тим принципима, о чему нам говоре искуства, постигнута у неким другим подручјима, може се развијати робна производња индивидуалног сектора и његово укључивање у савремене друштвене самоуправљачке и друге токове. При третирању даље судбине индивидуалног пољопривредног произвођача, и села у цјелини, треба поћи од слиједећег:

— по расположивости производних капацитета индивидуални сектор ће, без обзира на темпо развоја друштвеног сектора, и даље знатно учествовати у посједовању укупних капацитета;

— на селу ће и даље, иако све мање, остати да живи знатан број становништва;

— општенационални је вишеструки интерес да у свим садашњим сеоским насељима задржи становништво.

Сада се поставља питање: како извјестан проценат становништва да се задржи на селу. То је немогуће административним методама. Једино је исправан пут преко увећавања његова дохотка и стварања других услова за удобан живот који ће га приближити стандарду градског становништва. Уосталом то је суштинско питање нашег друштвеног система. Основу за повећање дохотка треба у првом реду тражити преко интензивирања производње на газдинству. Према томе прави пут је претварање натуралног у робног произвођача. Дobar дио сељака данас у Црној Гори располаже знатним земљишним површинама (јасно, у оквиру земљишног максимума) и другим производним капацитетима, као и вишком радне снаге, али нема новчаних средстава да то активира. Зато су потребна средства која друштвена заједница мора обезбиједити, јер је то услов за остварење циљева које треба да у аграрном развоју поставимо. Истина већ је почело утврђивање извора и обезбјеђење средстава са овом намјеном. Сада се поставља питање докле треба ићи у томе. Ми се залажемо за максималну специјализовану робну производњу у оквиру производних фактора којима располаже индивидуални посјед. Према нашем мишљењу, нема основа за страх, како неки кажу, да ће на тај начин доћи до капитализације таквих називи крупних робних индивидуалних произвођача. Укључивањем сељака у програм робне производње који му, зависно од тржишних услова, наметне друштвени сектор, он истовремено постаје само један од актера у систему, који је у цјелини од таквог система зависан. У ствари, ради се о систему који на специфичан начин врши подруштвљавање средстава и рада којима сељак располаже, па је, према томе, његово аутономно понашање, тако рећи, немогуће. Поред тога инструментима пореска и друге политике друштво је увијек у могућности да изврши потребну интервенцију. Ми смо за тражење и изналагање правих рјешења како да се унаприједи постојећи сеоски посјед и да се добија увећани доходак

на њему, као основа за рјешење проблема који данас постаје на селу. Посебну улогу у томе морају одиграти основне организације удруженог рада комбината и задруга које треба да развијају кооперацију и друштвено-економске односе са сељаком. Тамо гдје таквих јединица нема, морало би се инсистирати на њиховом формирању, тј. оснивању задруга удружених индивидуалних произвођача.

На крају неколико ријечи о развоју и организовању стручно-научне пољопривредне службе као значајне претпоставке за успјешну реализацију утврђеног концепта развоја. С тим у вези предлажемо:

1. да се формира републички секретаријат за пољопривреду због особитог значаја који треба да има у области управно-правних послова, на линији доношења одговарајућих законских прописа којим би требало да се регулишу многа кључна питања, битна за развој пољопривреде у Црној Гори;

2. формирати републичку савјетодавну службу чији би програм рада произилазио из утврђеног програма развоја, и,

3. програм научноистраживачке службе у Републици, коју треба према потреби ојачати, прилагодити утврђеном програму развоја.

2. Дискусија*)

Милорад Станојевић, дипл. инж.

Ова скупштина пада у вријеме када се може много више рећи о томе што би требало да радимо јер располажемо великим пројектима и програмима. Питање је више како то да урадимо, јер као струка још нијесмо довољно организовани и повезани на заједничким циљевима. То је сада најважније питање, колико можемо у овом тренутку да се укључимо и искористимо шансе које нам се пружају као стручној организацији. Та чињеница одређује и значај ове скупштине, и донекле је карактерише тим више што је пољопривреда у читавој земљи постала изразит фактор динамичке неравнотеже и структурних диспропорција у развоју југословенске економије као цјелине.

Опажа се тенденција повећања увоза и то роба за које имамо велике могућности производње у Југославији. Увозимо преко 500 милиона долара хране што указује да тај негативни тренд, послје 1967. има дубоке коријене и да је потребан један сас-

*) Поред дискусија М. Станојевића и Н. Петровића које се овдје објављују на Скупштини је говорило још неколико учесника.

вим другачији квалитет дугорочне политике и друштвене акције, изражене у уставним амандманима, како би се овај тренд окренуо у позитивном правцу. То је врло озбиљан задатак. У том смислу Прва конференција Савеза комуниста Југославије афирмисала је три задатка: програм стабилизације тржишта (а сада имамо процес његове дестабилизације), концепт рејонизације и специјализације производње, и други квалитет организације задруга и укључивање привредног сектора у концепт друштвено-организоване производње, у којем се не врши социјализација власништва, него производње приватног сектора у кооперацији са тржишно организованим субјектима друштвеног сектора.

Очигледно је да су тако постављени циљеви и резултати у великом раскораку. Значајну чињеницу за организовану активност означава међурепублички договор о пољопривреди до 1975. На нама је да ближе преиспитамо узроке зашто заостаје друштвена акција иза јасно и правилно постављених циљева.

С тога становишта имамо и ми своје мјесто и улогу, као Скупштина агронома Црне Горе, као стручњаци који се опредељено бавимо пољопривредом. Дакле, налазимо се у тренутку када је неопходно шире конституисати дугорочни аграрни концепт развоја Црне Горе за период од 1975-1985. и на тој основи „зелени план“ развоја Црне Горе. Морамо направити чврст концепт тога развоја у коме ће сваки на свом мјесту постати чинилац његове реализације. Стога и наше ефикасност, с обзиром на значајне кадровске снаге којима се располаже, није таква, каква би одговарала потенцијалима друштва Црне Горе и не афирмише све карактеристике које Црна Гора има за остваривање политике дохотка и у пољопривреди. Зато мислим да морамо учинити све што је потребно за утврђивање дугорочности тога концепта у Црној Гори, и конституисању неопходних институција за његову реализацију. Црна Гора нема најнеопходнијих институција за реализацију планских циљева, и то почев од Републичког секретаријата за пољопривреду и прехранбену индустрију, савјетодавног центра, оспособљених и орјентисаних института, па до Задружног савеза Црне Горе који требада ради на стварању другачијег квалитета задруга. Сада имамо један процес одумирања задруга, и није то лоше за неке него је лоше што се новим квалитетом не замјењују. То, у крајњој линији, значи да се село празни иорјентише према граду, а оно мора подруштвљавати са степеном материјалног развоја и самоуправног интегрисања и робног повезивања. То ће све више постојати тенденција друштвеног развоја Југославије, па према томе, и у Црној Гори.

Ми морамо у југословенској рејонизацији пољопривредне производње тачно знати мјесто и улогу Црне Горе за период од 10-15 година унапријед. Ако немамо јасно утврђених развојних циљева не можемо знати ни које ћемо робне процесе, и на који

начин отворити нити како ћемо и коју специјализацију производње поставити. Ми онда „производимо стратегију“ на сваком састанку и дешава се ово о чему је др Љумовић говорио, да свака институција ради за себе, нијесмо интегрисани, јер циљеви нијесу заједнички дефинисани. Значи без обзира на резултате које, свакако имамо, и даље скупо и неорганизовано радимо, а уједно не користимо се довољно рационални ни овим снажним кадровским потенцијалом нашега Друштва.

Требало би да се на скупштини мислим да би то одговарало и значају друштвеног тренутка и задацима које пред нама стоје, донесе резолуција која би објединила све наше агрономе, без обзира на којем мјесту раде и дјелују, да дају свој стручни допринос у разради друштвене економске политике која сада стоји пред нама у Црној Гори, а посебно у погледу њеног дугорочног развоја.

Са тог становишта постоје два главна циља.

Први, је реализација концепта о развоју медитеранске пољопривреде. Ту је учињен, по мом мишљењу, један стварно крупан корак, јер су се већ конституисале и утврдиле линије производње у Медитерану које нијесу спорне и које се на тржишту валоризују. На том концепту постоје огромне могућности да се Црна Гора појави као крупан и специфичан робни произвођач са значајном производњом дохотка. И мислим да су се сада стекли услови да се и Црна Гора почне постепено тржишно уклапати у југословенску рејонизацију производње. До сада није било могуће, јер су тек основни предуслови рјешавани. Ми смо тек у посљедњој деценији изградили магистралне путеве, подизали смо електране, правили водове, градили жељезничке пруге, пругу Београд—Бар, аеродроме и обезбјеђивали друге предуслове. У затвореној Црној Гори тешко је било спровести рејонизацију и специјализацију производње за југословенско тржиште. Сада се постепено остварују ти услови. Можемо се боље користити нашим потенцијалним могућностима, јер су претпоставке углавном створен. Неке ресурсе већ смо превели у производне капацитете, који дају квалитетну робу и доносе добар доходак. Конституисане су већ прве линије производње, прераде и промета, чиме су створена снажна језгра, и то прије свега у подручју Скадарског базена. Такав процес тек предстоји у Улцињу и на другим мјестима у Црној Гори. Постоје огромне могућности и на њима треба постепено радити. Мислим да је у Улцињу могуће радити комбиновано — упоредо развијати друштвени сектор уз кооперацију и укључивање приватног сектора у јединствени робни процес и на јединственом програму. У том смислу сматрам да постоје неке специфичности и да бисмо у Улцињу могли ићи брже него у Скадарском базену.

Други наш циљ јесте производни развој брдско-планинског подручја. Мислим да је то доста сложен задатак. У томе смо до сада више били на нереалним закључцима и ставовима, а изостајала је активна политика која укључује произвођаче и даје производне ефекте. Мислим да се на овом подручју налазимо са да тек на почетку да формирамо широко заснован концепт који ће активирати интерес индивидуалних произвођача у повезаности са самоуправним системом као својим који изражава његов врхунски интерес. То подразумијева да се и на брдско-планинском подручју конституишу нека специјализована језгра друштвеног сектора, да се учини што је потребно како би тамо гдје постоје услови сами сељаци створили задруге на личној производној основи у којој ће сељак — робни произвођач бити главни чинилац развоја задруге и у складу са својим интересом борити се за јачање њене позиције.

У складу са амандманом XXIV, неопходан је врло активан аграрни концепт, и материјално и кадровски подржан и са одговарајућим развојним принципима. Када будемо ближе радили на разради овога концепта за брдско-планинско подручје, онда ће сигурно бити неопходно да направимо подручну производну специјализацију Црне Горе и да утврдимо какве производне могућности свако њено подручје има. Према мојим досадашњим сазнањима, очигледно се већ пет подручја у Црној Гори може диференцирати. То су крашко подручје, полимско, приморско, зетско-бјелопавлићко и сјеверно-дурмиторско. „Зелени план” мора уважавати ових пет подручја, њихове специфичности, али истовремено утврдити које робе може сваки регион посебно да производи за тржиште. Према томе, сасвим диференцирано и на тој основи треба утврдити производну способност домаћинства, њихову структуру, број старачких домаћинстава, проценат издржаване радне снаге, процес деаграризације појединих региона, и друге битне чињенице за вођење развојне политике. Морамо знати да ли сељака произвођача желимо иселити или га задржати да производи на свом имању. То је свакако цјелина политике на коју морамо дати одговор, јер смо спали на 35% сељачког становништва у Црној Гори. За 20 година са 75% дошли смо на 35%, градове смо развалили са 70.000 на преко 200.000 градског становништва. Морамо дати одговор да ли нам је и даље у интересу такав интензиван процес деаграризације или је неопходно да га успоримо. Сада је у нас годишњи генерацијски прираштај између пет и шест хиљада активног радног становништва. Сви они морају имати посао, који се мора наћи у фабрици или на свом имању. Према томе, морају се на извјестан начин створити услови да се и код нас процес деаграризације другачије развија него до сада у правцу стабилизације индивидуалних домаћинстава на усмјереној робној производњи.

О новом процесу усмјеравања сељачких домаћинстава не бисмо могли говорити ако већ не бисмо имали неке друштвене претпоставке, створене у комбинатима, индустријским и прометним јединицама. Према томе, услов је створити друштвено организоване субјекте који ће уговорима повезати и гарантовати сељацима произвођачима стабилност и дуготрајност кооперације а истовремено и реалну економску разраду. Мјерама државне регулативе треба обезбиједити и одговарајуће субвенције које ће омогућити да сељак са одговарајућом акумулацијом може репродуковати на свом домаћинству и постепено прерастати у социјализованог произвођача. Акционим програмом предвиђа се 900 милиона годишње за усмјеравање у сељачка домаћинства. Међутим још не знамо како ова средства да се усмјере. То значи да смо добили средства прије него што смо израдили концепт, а остаје и наша организација па нијесмо приправни да се ефикасно укључимо.

Желим да укажем да се налазимо сада на таквој тачци када апстрактно знање ништа више не значи ако нема и конкретну употребну вриједност. Сада је неопходно да разрадим концепт и бројна рјешења, нове институције, све до задружног савеза и савјетодавне службе, и на тој основи обновимо друштвену акцију, све чиниоце повежемо у једном широко заснованом путу као услови за постепену трансформацију црногорског села, прије свега оног у којему постоје реални услови да се може засновати робна производња. То значи да не треба ићи на широком плану 1324 села, колико их има у Црној Гори, већ је довољно ако кренемо на седам-осам добро одабраних насеља, у којима постоје услови а затим постепено и на друга. Мислим кад је у питању село, код нас, у Црној Гори, доста дуго влада политичка фраза, осим када је ријеч о процесима деаграризације на селу, што је веома позитиван и прогресиван процес. Тиме смо данас створили значајни услове да село више интегришемо у самоуправни систем, да сељака интегришемо као робног произвођача. У том смислу је досадашњи развој који је и у нас остварен преко комбината, индустријских и прехранбених центара, створио значајне услове да можемо већ говорити о трансформацији села и у њима о специјализацији производње. И наш се друштвени сектор толико зано да мора тражити интерес на селу, стварајући јединице коопераната у својој организацији и тако долазити до јефтине робне производње. Иначе, сам по себи друштвени сектор, ако не веже село за производњу неких роба врло је скуп — нерационалан. Он мора своје интересе мултиплицирати преко интереса и његовог везивања за сељака као трајног робног произвођача.

Но на овако великом скупу није могуће детаљније разговарати о свим неопходним елементима једног аграрног концепта, о томе је више другова овдје говорило и мислим да даје доста

могућности да се Скупштина може опредјелити у том правцу и донијети одговарајуће закључке. Скупштина трба да помогне свом новом руководству, кога будмо данас изабрали, да у том правцу одигра значајну улогу. Сада је и друштвено-политички и привредни тренутак када Црна Гора може и на аграрном сектору дати свој значајни допринос. У томе Ђемовско поље има историјску шансу и задатак. Колега Љумовић је говорио да ту има још невјерице међу нашим стручњацима. Мислим да је то нормална ствар и нормална појава. Ништа се велико, ново није могло родити и да не изазива и велику невјерицу! И не само невјерицу него и велике отпор. Онда кад смо 1973. агрокомбинат „Тринаести јул“ стварали, била је такође половина црногорских агронома која је тада у томе гледала пропаст. Па то дијело не само што није, него и нема намјеру да пропадне. И уколико је човек мање везан са производњом, мање је везан и са реалношћу, са акцијом и утолико је више „невјерни Тома“ и то је сасвим нормално. Иначе, слажем се са колегом Љумовићем у погледу потреба да се око Ђемовског поља, као врло крупног производног објекта, које није само по значају црногорски него и шири југословенски објекат. Свуда у свијету овакви мелиоративни објекти имају статус инфраструктурних инвестиција, као што је случај са Пелагонијом, са мелиорацијама у Италији, са свим мелиорацијама на Истоку, у Француској, Америци и свуда, без изузетка. Отуда мора бити велика улога друштва — државе!

Прије неки дан Извршно вијеће је овај пројекат предложило међународној банци да га кредитира. Тако се ми мало по мало приближавамо и првој фази инвестиционе изградње и зато има разлога да наш Савез, у заједница са Савезом агронома Југославије, идуће године организује на ову тему југословенски симпозијум, јер је ријеч о најкрупнијем пројекту на Медитеранском поднебљу који је до сада у Југославији пројектно разрађен. Ако се мисли да се овај крупни пројект може за двије-три године остварити, онда је то једна велика илузија. Она се мора реализирати постепено у десет до двадесет година, али сваке године корак по корак као дио јединствене цјелине.

Раније, када сам радио у Комбинату, износио сам да смо у околини Метапонта, у Италији, гледали како се тамо ради. Тамо је започета једна таква бонификација на 30.000 хектара 1936. Промијенило се не знам колико влада од тада до данас, али је пројекат остао, и на том концепту постепено се средства улажу, и ради се из дана у дан, онолико колико материјалне могућности дозвољавају. На сличан начин се ради у околини Венеције, у Равени и на другим подручјима Италије, у Израелу, Француској итд. Према томе свуда је ријеч о једном концепту који је дугорочан али који се и дневно оперативно реализира. Сада морамо дефинисати прву фазу трансформације, а постепено даље укључивати нове генерације у овај пројекат.

На крају дошли бисмо до макро пројекта робне производње, макро пројекта меса или млијека, и другог. Морамо макро пројекте и регионално саобразити на основу компаративних предности. Стога је од изузетне важности већ у тезама за аграрни концепт да уградимо регионалну специјализацију у робни концепт. То ће омогућити да вршимо постепену трансформацију индивидуалних домаћинстава као што вршимо преусмјеравање пољопривредних добара. Прије десетак година скоро сва наша добра произвођила су све и свашта. То сада раде индивидуална домаћинства. Исто тако, усмјеравање треба направити и код индивидуалних домаћинстава, усмјерити их на специјализацију. И то бар са двије валинце: прву, организовања робне производње на дугорочном програму развоја и, другу, подручне специјализације на том програму развоја.

У пољопривреди се не може радити трчећи, нити може било ко пословати на пречац. Ко хоће да ради у пољопривреди, може рачунати на темељан и озбиљан рад, на рад од најмање једне деценије, да би се остварили неки озбиљнији циљеви. Мора се упорно, стручно и коректно радити на утврђивању и реализацији циљева. Она политика која не уважава такве специфичности у пољопривреди само прави штету, не само пољопривреди него друштву уопште. Зато мислим да морамо што прије направити пројекат развоја до 1985. У Словенији су га већ направили до 1990. Већ 1968. њихова Скупштина је донијела Резолуцију а 1971. посебно Конференција Савеза комуниста Словеније, посвећена том концепту, и политички га верификовала.

Ми морамо створити услове да се и у Црној Гори на такав политички ниво постави основа дугорочне економске политике у пољопривреди. На тој основи треба разрадити регулативу и одговарајуће институције, научна истраживања и образовање свих нивоа стручних кадрова. Има доста разлога да се и на нашем Економском факултету може разговарати о отварању агро-економског одсека, и да тиме Економски факултет својом функцијом даје допринос развоју пољопривреде овог региона и шире. Ако у Варију постоји посебна регионална медитеранска школа, а у Мостару се разговара о отварању Пољопривредног факултета за Медитерански регион, онда има разлога, и може се разговарати, да се ове потребе у развоју високог школства и у Црној Гори такође уведу у службе циљевима које будемо дефинисали за даљи дугорочни развој пољопривреде у Црној Гори.

Дипл. инж. Никола Петровић:

Као што је поснато, агрокомбинат „Тринаести јул“ радио је неколико посљедњих година на програму „Активирање Ђемовског поља и приобалне зоне Скадарског језера“, и можемо данас

обавијестити ову скупштину да је тај програм већ добио форму идејног пројекта.

Са сигурношћу се може рећи да је ово највећи и најважнији програм у области пољопривредне производње на медитеранском подручју наше земље, јер обухвата 20 000 ha у једном комплексу, који се простире од Титограда до коте 4,5 m/нв на Скадарском језеру.

Програм је рађен по основу помоћи Извршног вијећј СРЦГ, Скупштине титоградске општине и међународних организација ФАО-а и ОЕЦД-а, а организатор рада био је агрокомбинат „Тринаести јул”. На изради Програма били су ангажовани инострани експерти у сарадњи са домаћим стручњацима. Овом програму предходила је израда неколико обимних студија из области хидрологије, хидрогеологије, метеорологије, агропедологије и др. (укупно је урађено 16 студија) да би се од 1970-1973. дала дефинитивна идеја рјешења која сада посједујемо.

Идеја за активирање Ђемовског поља и приобалне зоне Језера није нова, већ потиче уназад више од 80 година, и у том правцу рађено је и раније више идејних рјешења, до чије реализације није никада дошло због низа ограничавајућих околности, у првом реду недостатка финансијских и техничких средстава. Садашњи програм много је комплетнији од ранијих, а рађен је на основу достигнућа и искустава до којих се дошло код нас и у свијету у раду на сличним програмима. Овим програмом дата је — а то је најважније — разрада концепта развоја пољопривреде на савременим основама за подручје Медитерана, што је било и најтеже до краја дефинисати и утврдити. Управо стога приступ изради овог програма, методологија, начин обраде и дата рјешења могу добро да послуже за сличне програме у Медитеранском дијелу Црне Горе.

Црна Гора је природно подијељена на два основна пољопривредна подручја: медитеранско и брдско-планинско. Данас и једно и друго имају исти циљ и захтјев, а то је бржи развој пољопривредне производње. Политиком даљег развоја пољопривреде треба ускладити односе између ова два подручја и обезбиједити да се упоредо и складно развијају и једно и друго према утврђеном концепту.

Агрокомбинат је дуго година радио на разради концепта развоја пољопривреде у овом дијелу Црне Горе и, како је истакнуто, тај концепт је утврђен овим програмом, о којему је било ријечи. Међутим, концепт развоја за брдско-планинско подручје требало би такође што прије ближе дефинисати.

Програм Скадарског поља и приобалне зоне Скадарског језера има неке карактеристике. Као што је напоменуто, он обухвата 20 000 ha што чини преко 35 % свих равничарских повр-

шина Црне Горе. Поред тога што је ово јединствен комплекс земљишта који се налази у веома повољном климату, његово пространство и положај омогућавају пуну примјену технологије и нарочито примјену механизације. Посебно је значајно што се од ових површина скоро 50 % налази у друштвеној својини и што је исти веома добро повезан саобраћајницама.

Даља карактеристика овог програма у томе је што је вода, као лимитирајући фактор у постојећем климату, може обезбиједити у довољним количинама ради постизања планиране производње.

На основу природних, тржишних и других услова, овим Програмом је утврђена оријентација производње грожђа, воћа и поврћа, која у постојећим условима има компаративне предности у односу на исту производњу у другим крајевима земље.

Програмом је детаљно разрађена структура производње као и потребна инвестициона улагања по намјенама и динамици. Тако се њиме планира:

- укупна производња од 280 000 т грожђа, воћа и поврћа;
- укупна инвестициона улагања од 2 200 000 000 д;
- укупан бруто-продукт од 830 000 000 д и
- доходак од 400 000 000 д;
- динамика изградње 25-30 година.

Као што се из ових података види, за реализацију овог Програма потребна су веома значајна инвестициона средства. Међутим, ако се ближе сагледа програм, онда се може видјети да се око 50 % површина, тј. око 10 00 ha може активирати за око 600 000 000 д и то у релативно кратком периоду.

Најсложенија рјешења, а која у исто вријеме захтијевају и највећа инвестициона улагања, односе се на 10 000 ha земљишта у приобалној зони Скадарског језера. Стога, предност реализације Програма дата је активирању Ђемовског поља, насељеног дијела Зете, као и изградњи једног полдера (повр. 1 600 ha) у приобалној зони Језера.

При избору производне организације, како је то већ истакнуто, пошло се од природних и тржишних услова. При омогућавању веома интензивну рану, а и касну производњу квалитетних роба, док брзи развој туристичке привреде, веома повољни услови транспорта, као и дефицит ових роба на тржишту, омогућавају пласман предвиђених производа не само за задовољење потреба туризма већ и других потрошачких центара у земљи и иностранству.

Све наведено говори о томе да је ово један од најважнијих програма у области пољопривреде, не само за Црну Гору већ и шире, и да његовој реализацији треба што прије приступити.

3. Закључци и предлози

Скупштина Савеза пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе одржана је у Титограду 26. јула 1973. Присуствовало је 120 делегата које су бирала општинска друштва.

Скупштини су присуствовали као гости: Емин Добарџић — потпресједник Извршног вијећа СРЦГ, Милорад Станојевић — предсједник привредне коморе Црне Горе, Богдан Кашиковић — потпресједник Савеза пољопривредних инжењера и техничара Југославије, Жарко Драговић — републички секретар за привреду, Чедо Бурановић — предсједник Одбора за привреду Републичког вијећа Скупштине СРЦГ, и Дарко Дандић — предсједник Савеза ветеринара Црне Горе. Рад Скупштине пратили су представници штампе, радија и телевизије.

У оквиру усвојеног дневног рада разматрана су сљедећа питања:

— Основни концепт даљег развоја агро-индустријског комплекса у Црној Гори,

— Извјештај о раду Савеза пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе са програмом активности у наредном периоду,

— Измјене и допуне Статута СПИТЦГ,

— Проглашење почасних и заслужних чланова СПИТЦГ,

— Избор новог Предсједништва и Извршног одбора

Основна тематика којом се Скупштина бавила односила се на разматрање концепта даљег развоја аграрног комплекса у Црној Гори, као и анализа досадашњег рада и активности Друштва, односно утврђивање основних смјерница и програмских задатака за његов даљи рад. Учесницима је био претходно достављен материјал: „Аграрни комплекс у Црној Гори“ — постојеће стање и основни концепт даљег развоја.

Уводну ријеч о наведеној теми дао је Жарко Калезић предсједник СПИТЦГ.

На основу презентираних материјала, уводног излагања и дискусије Милана Шановића, Петра Јалатовића, Жарка Драговића, Николе Петровића, Богдана Кашиковића и Милорада Станојевића, Скупштина је о стању аграрног комплекса у Црној Гори и основним правцима његовог даљег развојног концепта, усвојила одговарајуће констатације и оцјене, из којих проистичу закључци и препоруке, на чијој би реализацији, поред заинтересованих друштвених фактора и радних субјеката, као основних носилаца цјелокупне друштвене репродукције, требало интензивно да се ангажује и СПИТ Црне Горе, као стручна и бројна сталешка организација.

Констатације и оцјене

Стање развијености агро-индустријског комплекса у Црној Гори, посебно на индивидуалном сектору производње не задовољава и постаје објективна сметња даљег складног развоја укупне привреде;

Бројни природни ресурси брдско-планинског и медитеранског подручја остали су неискоришћени или недовољно активирани; што представља значајан губитак укупне националне економије,

— Прерађивачки капацитети прехранбене индустрије, углавном због недостатка сировинске базе, коју је требало обезбједити са гравитационог подручја, постали су прецизионирани, а уз то технички заостали и технолошки несавремени, јер у таквим условима њихов развојни пут морао је и објективно постати неадекватан;

— Трећа компонента овог комплекса: промет прехранбеним робама остао је на ниском и у много чему одавно превазиђеном нивоу;

— Наведена заостајања производње, прераде и промета пратила је недовољна организованост стручних служби на нивоу Републике и у општинама, а дијелом и код привредних субјеката;

— Инвестициона улагања у агро-индустријски комплекс већ дуже су недовољна, и углавном одобравана под неповољним кредитним условима, што је и даље угрожавало и онако ослабљену економску и репродуктивну моћ привредних субјеката из ове области;

— Индикативан је податак о ниској стопи раста пољопривредне производње, која је прошле године износила свега 2-2,5% за друштвени и индивидуални сектор;

— Констатована је видна испољеност брзе деаграризације нашега села, што је на одговарајућем степену нашега развоја, и одређене на индустријализацију, представљало позитиван и нужан процес. Међутим, брзо раслојавање села требало је да прати адекватно повећање друштвеног сектора, са свим предностима крупне и специјализоване производње;

— Друштвени сектор у Црној Гори релативно је мали а индивидуални се споро развија, због чега га карактерише претежно натурална и аутархична производња, уз тенденцију и даљег уситњавања посједа;

— Кооперативна сарадња као најефикаснији вид подруштљавања рада и средстава за производњу код индивидуалних произвођача, остала је на ниском нивоу, и класичним формама, што је економски штетило самим произвођачима на селу, и радним субјектима организаторима и носиоцима такве сарадње.

Пошто су кроз аналитичке материјале презентиране Скупштини, уводно излагање и дискусију, детаљно одређене и утврђене све основне карактеристике садашњег стања и околности у аграрном комплексу Црне Горе, то су претходне оцјене и констатације пледирале искључиво за резиме битних чињеница, које се односе на основне и карактеристичне моменте илустровања и потинцирања садашњег стања.

II

Закључци и предлози

С обзиром на изузетан значај и потребу даљег складног развоја агроиндустријског комплекса у Црној Гори, у склопу укупних привредних кретања, као и чињеницу о спремности и одређености свих субјективних друштвених снага на бржи и интензивнији развој ове привредне области, предстоји у наредном периоду свеобухватна програмска одређеност и организационо синхронизована активност свих друштвено-политичких фактора и радних субјеката, на обезбјеђењу извршења планираних задатака, који би углавном по природи захвата морали попримити дугорочан карактер. Полазећи од наведених констатација, Скупштина се одређила за усвајање одговарајућих предлога и закључака, који би дугорочно могли послужити као оријентација у раду свих органа и чланова Друштва, као и осталих друштвених фактора, учесника и носилаца реализације основног концепта даљег развоја аграрног комплекса у Црној Гори.

Полазне основе за успјешно спровођење иницираног концепта развоја аграра у Црној Гори требало би поставити на следеће садржаје и релације:

Разрада дугорочног програма развоја агро-индустријског комплекса у Црној Гори на научно-стручним основама, захватајући оне природне ресурсе друштвеног и индивидуалног сектора који могу на принципу компаративних предности обезбиједити приоритет, а што се може постићи искључиво организовањем савремене, специјализоване и великосеријске производње коњукурних роба, неопходних за задовољење потреба производње квалитетне људске хране, растућих захтјева туристичке привреде и обезбјеђење сировинске базе за капацитете прехрамбене индустрије;

— Правовремено и адекватно укључивање у програм реализације „Зеленог плана Југославије”, адекватно постигнутом самоуправном договору на нивоу Федерације, што ће претпостављати потребу бржег преструктурирања и организационог оспособљавања носилаца плана организација удруженог рада и свих друштвених фактора и чинилаца, као значајних координатора и сарадника за извршавање договорених обавеза;

— Стварање резерви меса као приоритетној и значајној опште-друштвеној потреби, посветити изузетну пажњу и у сарадњи са заинтересованим факторима друштва, приступити реализацији овог задатка, који у нашим условима има и посебан значај, јер би се организовање такве производње односило углавном на брдско-планинско подручје, које је истовремено и недовољно развијено а према којему Заједница има и посебне обавезе за бржи и свестранији развој;

— Производња меса и млијека на „програмираним индивидуалним домаћинствима”, Међународне банке као сукредитора, треба прихватити као корисну иницијативу, која ће, вјероватно попримити дугорочнији карактер, те би за реализацију овог програма требало правовремено разрадити детаљне пројекте, и одредити главне носиоце — радне организације, које ће, било у сопственој или кооперативној производњи, обезбиједити извршење овог корисог и значајног захвата;

— Оцјењује се као посебно значајан пројекат: Активирање Ђемовског поља, који је обрадио агрокомбинат „Тренијести јул” Титоград, уз дугорочну и свестрану сарадњу са реномираним институцијама и међународним организацијама, те као такав представља изузетну шансу за даљи развој Црне Горе у овој области привреде. С обзиром на степен разрађености наведеног пројекта и потребу обезбјеђења значајних инвестиционих средстава за његову реализацију, које превазилазе наше објективне финансијске могућности, неопходно је овај пројекат пријавити код Међународне банке, на начин како је то уобичајено и за друге крупне објекте у земљи, а тим што треба рачунати, собзиром на димензије програма, на његову дугорочнију и сукцесивну реализацију;

— Полазећи од чињенице да је овај грандиозни пројекат у својим детаљима и појединостима недовољно познат стручној и привредној јавности Црне Горе и Југославије, што је иначе неопходно урадити са свих становишта, предлаже се организовање југословенског симпозијума о овом пројекту, који би организовао СПИТ Црна Гора у сарадњи са СПИТ Југославије и радном организацијом — носиоцем пројекта, као и другим заинтересованим факторима у Републици;

— Организацији пољопривредне службе, као значајној предпоставци за извршење планираних захвата, обратити посебну пажњу и ову прилагодити и оспособити према нивоу и садржају

предвиђеног концепта, с тим да ова ефикасно дјелује од радне организације основног носиоца производње до органа општине и Републике. У склопу овог, одредити на адекватан начин мјесто и улогу научно-истраживачке и савјетодавни службе, те овим значајним компонентима обезбиједити ефикасан и функционалан програм рада и простор дјеловања.

Посебно се заложити код надлежних друштвених фактора на нивоу Републике, за формирање Републичког секретаријата за пољопривреду, као значајног органа за извршно-управне и координирајуће послове, чији се недостатак и у досадашњој пракси знатно осјећао. Поспјешити већи степен организованости основних организација удруженог рада, преко пословне асоцијације — Удружења, односно Привредне коморе, као синтезе удруживања на самоуправним основама;

— Оспособљавању радних организација, као носилаца производње и цјелокупног технолошког прогреса, посветити изузетну пажњу путем самоорганизовања и осавремењавања, којим се једино може постићи жељени циљ и остварити планирани концепт. Даље јачање већ конституисаних пољопривредно-прехрамбених комбината може представљати основу бржег развоја производње индивидуалног сектора, који у нашим условима по производним и потенцијалним капацитетима заузима одминантно мјесто;

Земљорадничке задруге у наредном периоду треба да заузму врло значајно мјесто, у реализацији иницираног концепта даљег развоја села у Црној Гори. Овако предодређена, квалитативна нова и осавремењена улога земљорадничких задруга захтијеваће разраду комплексног пројекта њене улоге и мјеста у процесу аграрног развитка села, с тим што би ова требала да постане значајан фактор удружених произвођача индивидуалног сектора. Осим тога, разноврсност подручја и региона, са врло различитим условима организовања производње на индивидуалном сектору, изискиваће различите форме рада и дјеловања задруга, што значи и посебну физиономију задругарства зависно од карактера и вида производње;

— Прехрамбену индустрију усмјерити на даље технолошко осавремењавање димензионирати њене капацитете према реалним могућностима обезбјеђења сировинске базе са гравитационог подручја;

— Крајњи циљ развоја ове привредне гране треба одредити за њено оспособљавање за високосеријску производњу квалитетне људске хране на индустријски начин, што представља тежњу и правац развоја у савременом и индустријски развијеном свијету;

— Промет пољопривредно-прехранбених роба преоријентисати и осавременисти, са основном тежњом према формирању тржишних центара, као модерних и ефикасних снабђивача свих потрошача и нараслих туристичких потреба;

— Мјерама система обезбиједити захватање дијела остварене акумулације из сфере промета, и њено усмјеравање на стимулацију, јачање и бржи развој производње на друштвеном и индивидуалном сектору;

— Пошто је програмско опредјељење производње медитеранског подручја највећим дијелом утврђено и пројектима рјешено, то би у наредном периоду требало посветити посебну пажњу разради концепције развоја брдско-планинског подручја Црне Горе, као и посебне зоне изразитог крша. На овом послу, који би морао припремити карактер дугорочног рада и акције, темељеног на научним основама, требало би ангажовати реномиране научне институције као пројектанте одговарајућих захвата и рјешења, а радне организације са наведеног подручја као главне носиоце таквог развоја, системским и другим стимулативним мјерама оспособити и економски заинтересовати за извршавање и спровођење пројектованих задатака. Оваква обавеза је потенцирана и потребом бржег развоја ових подручја привредно заосталијих и неразвијених, као и због чињенице што на овом подручју значајни природни ресурси нијесу довољно активирани;

— Пuteви даље деаграризације села постају озбиљан друштвено-економски и политички проблем, који захтјева брже и свестраније рјешавање. Наиме, процеси деаграризације имају своје законитости саобразно условима и околностима сваког подручја и региона, те их полазећи са тих становишта треба и рјешавати;

— Иницијативама покренутим ради обезбјеђења целокупне здравствене заштите свих пољопривредних произвођача треба дати подршку и потпомоћ сва настојања у том смислу. Исто тако, треба тражити адекватна рјешења за обезбјеђење пензија оним старачким и непродуктивним домаћинствима која би била спремна да уступесвоја газдинства у трајно власништво одговарајућим радним организацијама. Највећу пажњу поклонити оним настојањима која ће обезбиједити даљи процес кооперације и удруживања индивидуалних пољопривредних произвођача са радним организацијама друштвеног сектора, чиме би се најбрже и најсигурније оствареле основне интенције нашег самоуправног система у овој сфери дјелатности, односно удруживање средстава и рада на заједничким и економски оправданим основама;

— Поред истакнутих предлога и закључака о основним и најзначајнијим питањима даљег развоја аграрног комплекса у Црној Гори, Скупштина Друштва апелује на све сталешке орга-

низације и чланове Друштва — пољопривредне стручњаке да се заложу на извршавању предвиђених задатака, који представљају истовремено и нову шансу за нову афирмацију Друштва кроз садржајнији и друштвено кориснији рад;

— Упоредо са овим, Скупштина је заузела став да би стручном раду и информисању требало посветити у наредном периоду изузетну пажњу, што се може обезбиједити и већом сарадњом са свим средствима јавног информисања, односно и путем даљег прилагођавања и афирмисања стручног гласила нашег Друштва, усмјеравајући његову тематску оријентацију према новим потребама и захтјевима у третирању пољопривреде, чиме би се проширио круг сарадника из редова научних и стручних радника ове привредне области.

Пошто су презентирани аналитичко-информативни материјали за сједницу Скупштине, уводно излагање, широко и садржајна дискусија дали су врло рељефан приказ цјелокупног стања и односа у агро-индустријском комплексу Црне Горе, односно иницирали јасно и одређено основни концепт и водеће релације и садржаје даљег развоја, и као таквом Скупштина дала безрезервну подршку, предлаже се што потпуније информисање свих заинтересованих фактора и широке јавности, односно ефикасно, организована и адекватна мобилност свих заинтересованих — на извршавању и спровођењу овако значајних друштвених задатака.

III

Извјештај о раду Савеза пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе

Секретар друштва инж. Свето Пејовић поднио је исцрпан извјештај о раду и активности Друштва у протеклом периоду (од 1966. до 1973. године).

Извјештај је обухватио бројне активности којима су се Савеза као цјелина или, пак, поједина Друштва бавили у протеклом периоду. И поред успјеха и резултата испољених у раду Друштва у једном доста дугом интервалу, не би могао изостати утисак да је програмски и акционо неиздеференцирано стање у агро-индустријском комплексу Црне Горе имало видног утицаја на укупан садржај рада и активности самога Друштва. Полазећи од наведене констатације, пред Друштвом се постављају у наредном периоду бројни и сложени задаци, на којима би Предсједништво Друштва и сви његови органи морали у наредном периоду активно и зналачки дјеловати, како би што више допринијели *реализацији основног концепта даљег развоја агро-индустријског*

комплекса Црне Горе, у складу са општим интенцијама које се предузимају и програмирају у читавој земљи. Исто тако, Друштво и његови органи у наредном периоду морају посветити већу и свестранију пажњу рјешавању бројних и акутних сталешких питања и проблема.

IV

Измјене и допуне Статута Савеза пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе

Бројни законски и други прописи донешени у протеклом периоду наметнули су потребу усаглашавања и прилагођавања статутарних одредаба новим прописима. Предложене измјене и допуне Статута, које се највећим дијелом односе на статус и организацију појединих органа Друштва, Скупштина је у цјелини прихватила.

V

На предлог Извршног одбора, за заслужне чланове Савеза пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе проглашени су сљедећи другови: др Марко Улићевић, дипл. инж., Војислав Мијушковић, дипл. инж., Петар Лалатовић, дипл. инж., Томаш Марковић, дипл. инж., Рајко Ђетковић, дипл. инж., Илија Пламенац, дипл. инж., Војо Ковачевић и Никола Поповић пољ. тех.

На предлогу делегата Скупштине, проглашени су за заслужне чланове Савеза другови: Вукашин Ђуровић, пољ. тех., Душан Бурић, пољ. техн. и Милутин Кнежевић, пољ. техничар.

Скупштина је изабрала ново Предсједништво:

1. Батрићевић Димитрије, дипл. инж. — предсједник,
2. Булатовић Маринко, — потпресједник,
3. Маровић Чедомир — потпресједник,
4. Фуштић Будимир — секретар,

Остале чланове Предсједништва делегирају, по једног члана, друштва из Бара, Никшића, Бијелог Поља, Пљеваља, Иванграда, Титограда и Котора.

На крају сједнице Скупштине Савеза друштва пољопривредних инжењера и техничара, у име новоизабраног Предсједништва, захвалио је Димитрије Батрићевић, предсједник Савеза, и резимирао основне задатке који стоје пред Друштвом као цијелином, а посебно пред његовим чланством, односно органима и тијелима.

4. Програм рада:

Савез пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе усвојио је на Скупштини 26. јула 1973. године следећи програм рада за 1973.:

1. Конституисање општинских друштава и њихово организационо оспособљавање.

Одржавање скупштина свих друштава СПИТ до краја јануара 1974.

2. Ангажовање Савеза СПИТЦГ и свих општинских друштава на утврђивању и реализацији програма дугорочног развоја агроиндустријског комплекса у Црној Гори, као и на подручју појединих општина.

3. Одржавање Југословенског Симпозијума са темом: „Активирање Темовског поља и приобалне зоне Скадарског језера”.

Организатори Симпозијума:

— Савез пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе;

— Савез пољопривредних инжењера и техничара Југославије;

— Агрокомбинат „13. јул” — Титоград, као носилац пројекта. Вријеме одржавања Симпозијума мај-јун 1974.

4. Одржавање савјетовања са темом: „Неке могућности развоја пољопривреде у брдско-планинском подручју Црне Горе”.

Програм савјетовања сачиниће Предсједништво СПИТЦГ.

Организатори савјетовања:

— Савез пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе;

— општинска друштва пољопривредних инжењера и техничара са брдско-планинског подручја;

— Радне организације са брдско-планинског подручја;

Одржавање савјетодавања: јун-јул 1974.

5. Научноистраживачка и савјетодавна служба, њихов положај, задаци и улога на изради и реализацији дугорочног програма развоја пољопривреде у Републици;

Организатори савјетодавања:

— Привредна комора Црне Горе;

— Републички секретаријат за привреду;

— Савез пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе;

— Пољопривредни институт Титоград.

Вријеме одржавања савјетовања април-мај 1974.

6. Одржавање савјетовања са темом: „Мјесто и улога кадрова на реализацији концепта развоја агроиндустријског комплекса у Црној Гори, са посебним освртом на улогу пољопривредног школског центра — Бар,

Организатори савјетовања:

— Савез пољопривредних инжењера и техничара Црне Горе;

— Привредна комора Црне Горе;

— Пољопривредни школски центар — Бар.

Одржавање савјетовања: септембар 1974.

7. Утврђивање тематске орјентације и начина финансирања часописа „Пољопривреда и шумарство”.

8. Остварење сарадње са Савезом инжењера и техничара Црне Горе, као и са Савезима пољопривредних инжењера и техничара других Република.

9. Остваривање сарадње са друштвено-политичким организацијама Републике и општина.

10. Обезбјеђење материјалних средстава за рад Савеза ПИТ Црне Горе, као и утврђивање могућности за обезбјеђење просторија за администрацију Савеза.

11. Припреме за конгрес Савеза пољопривредних инжењера и техничара Југославије са темом: „Развој пољопривреде у медитеранском подручју Југославије”,

12. Свечано уручивање повеље заслужним члановима друштва који су проглашени на посљедњој Скупштини СПИТ Црне Горе.

Gordan S. Karaman,
Biological Institute, Titograd

57. Contribution to the Knowledge of the Amphipoda, Genus *Metohia* Abs. in Yugoslavia and its relation to the genera *Typhlogammarus* Schäf. and *Accubogammarus* n. gen.

Abstract

The monotypy genus *Metohia* Schäf. from Yugoslavia is studied, and *M. carinata* Absolon is redescribed, based on the specimens from Bileća and Dejanova pećina-cave in Herzegovina, as well as from Obodska pećina-cave in Crna Gora (Montenegro). The diagnosis of the genus *Metohia* is presented at the first time, and its relation to the genera *Typhlogammarus* Schäf. and *Accubogammarus* n. gen. are studied. The new genus *Accubogammarus* with the type species *A. algor* (G. Kar. 1973) is described.

Introduction

Absolon described in 1927 the species *Metohia carinata* n. gen. n. sp. from the subterranean water of the river Mušnica (Mušica in Absolon's paper) in Herzegovina and its description was very short.

Later S. Karaman (1953) redescribed that species based on the specimens from Bileća.

Because all these descriptions were not complete and without genus-diagnosis, I decided to redescribe *Metohia carinata* and to study a taxonomic validity and position of the genus *Metohia* in the *Gammaridae* Family.

Thanks to the help of Dr. B. Sket from the University of Ljubljana, who gave me his material at disposition, I had a possibility to study *M. carinata* based on the larger number of the specimens.

***Metohia carinata* Absolon 1927**

figs. I-V

Syn.: *Metohia carinata* Absolon 1927, p. 5, fig. 3.

Gammarus (Metohia) carinatus S. Karaman 1953, p. 154, figs. 28-38.

Description of the female. Body-length of our specimens up to 16 mm, of Absolon's specimens up to 30 mm. Body dorsally carinate; third mesosom- and all three metasomsegments possess two dorsolateral broad teeth each. These dorsal teeth are remarkably smaller on third mesosomsegment than on the metasomsegments where the teeth are equal in the size to each other (fig. II, 3).

Urosome non elevated, lacking keel, each urosomite possesses one dorsal and two dorsolateral groups of elements (spines and setae): each group of elements consists of 1-3 spines and 1-3 setae, the dorsal group of elements on third urosome consists of 1-4 setae only (figs. IV, 5, 6). Whole body is covered by single short setae dorsally, especially metasome and urosome (figs. II, 3; IV, 5).

Eyes absent, head lacking lateral hole on the surface (hole is developed in the species of the genus *Typhlogammarus*). Lateral cephalic lobes subrounded anterally, ventral incision is shallow (fig. II, 1).

Antenna 1 is as long as or slightly shorter than the body-length. Peduncular articles are progressively shorter, weakly setose. Principal flagellum very slender, consists of numerous articles (up to 56), each article bears one aesthetasc remarkably shorter than the length of the article (fig. I, 1). Accessory flagellum 4-5 articulate, slender and short.

Antenna 2 much shorter than antenna 1, moderately setose. Peduncular article 3 short and weakly setose, article 4 longer than article 5 and bears 4-5 groups of setae at ventral margin (setae are nearly as long as the diameter of the article). Dorsal margin of article 4 bears several short spines accompanied by short setae. Article 5 is narrower than article 4 and bears 3-4 groups of setae at ventral margin (setae are 1.5 to 2 times as long as the diameter of the article). Flagellum up to 19-articulate, very slender, moderately dorsoventrally compressed, lacking calceola (fig. I, 2). Flagellar articles bear several setae at both margins (setae are longer than the diameter of the article). Antennal gland cone long, much exceeds the top

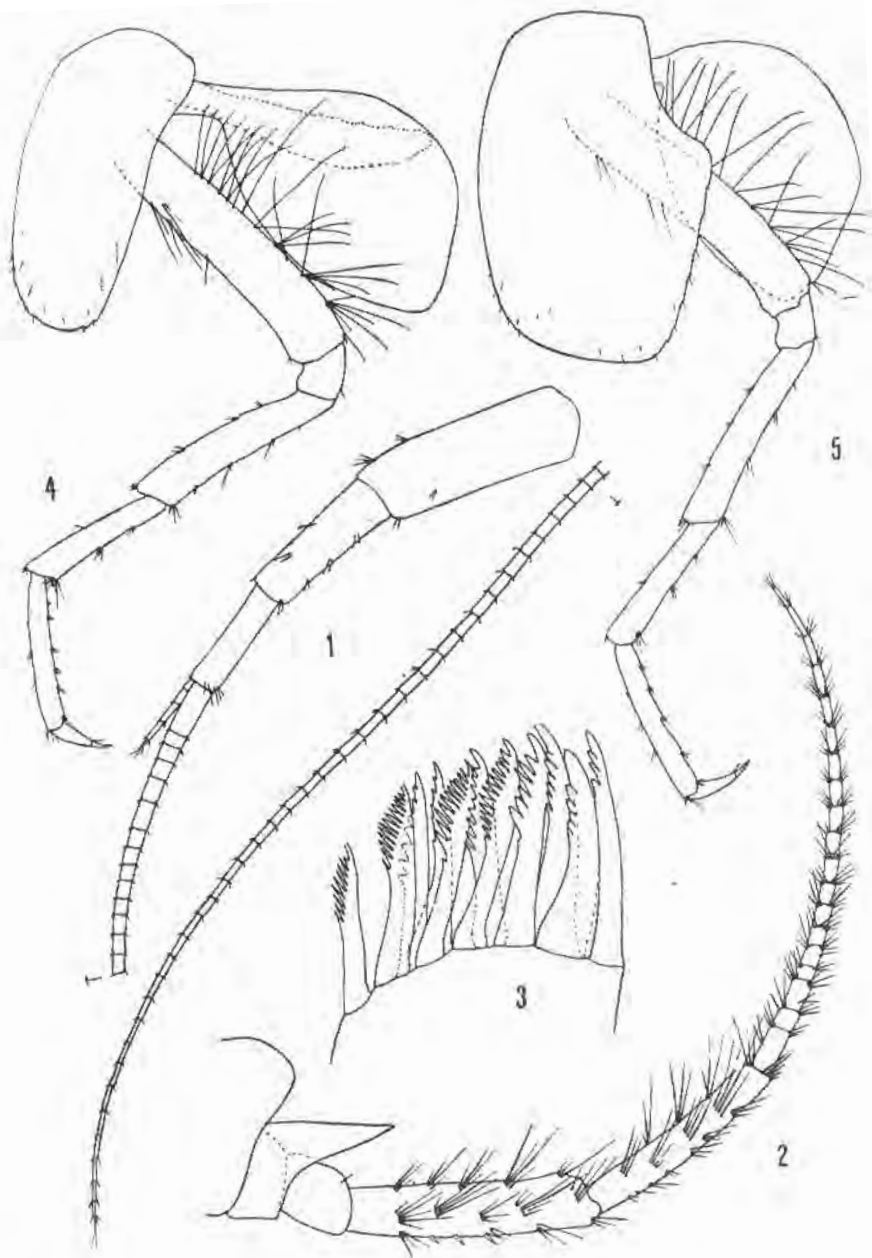

Fig. 1. *Metohia carinata* Abs., Bileća, female 15.8 mm: 1 = antenna 1; 2 = antenna 2; 3 = outer lobe of maxilla 1; 4 = pereopod 3; 5 = pereopod 4.

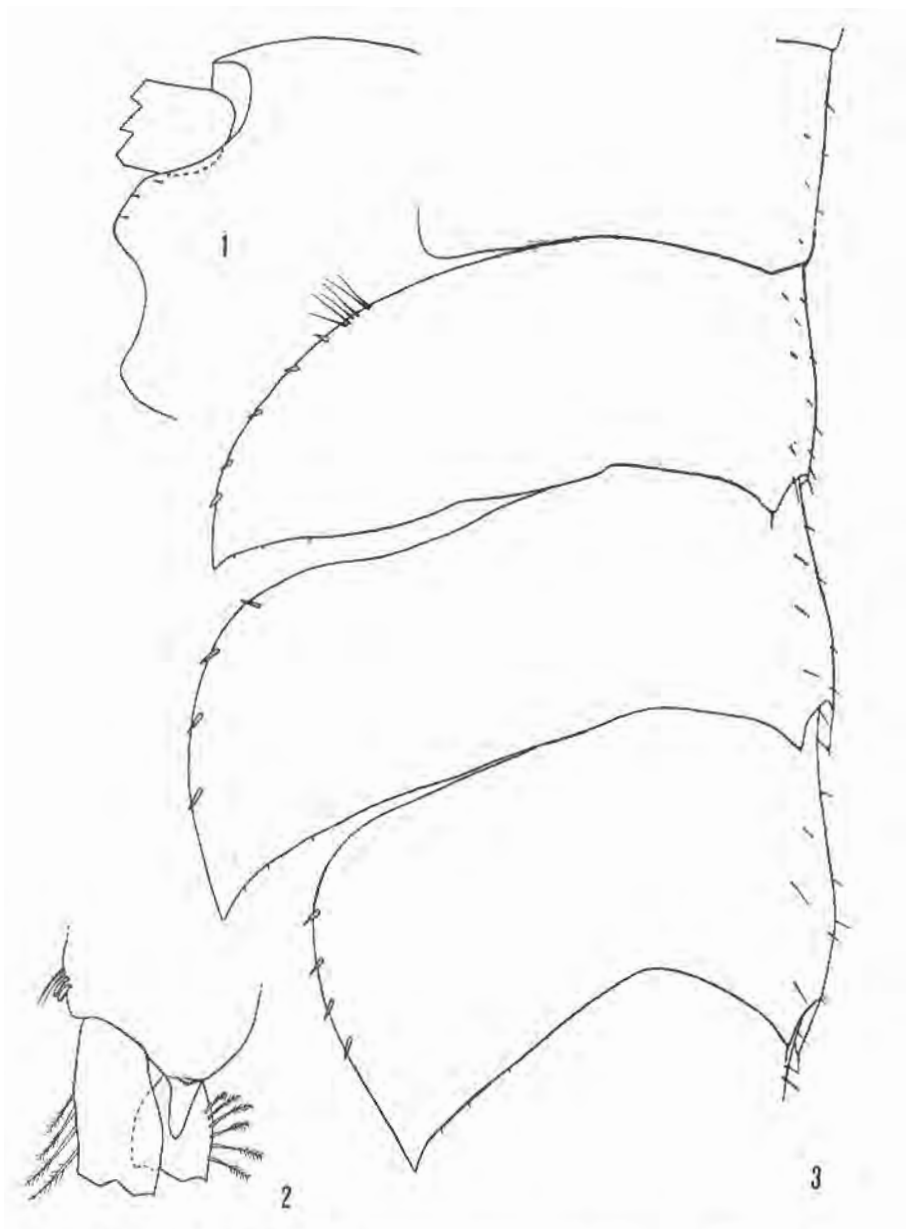

Fig. II. *Metohia carinata* Abs., Bileća, female 15.8 mm: 1 = head; 2 = distal part of pleopod's peduncle; 3 = meso- and metasome with epimere.

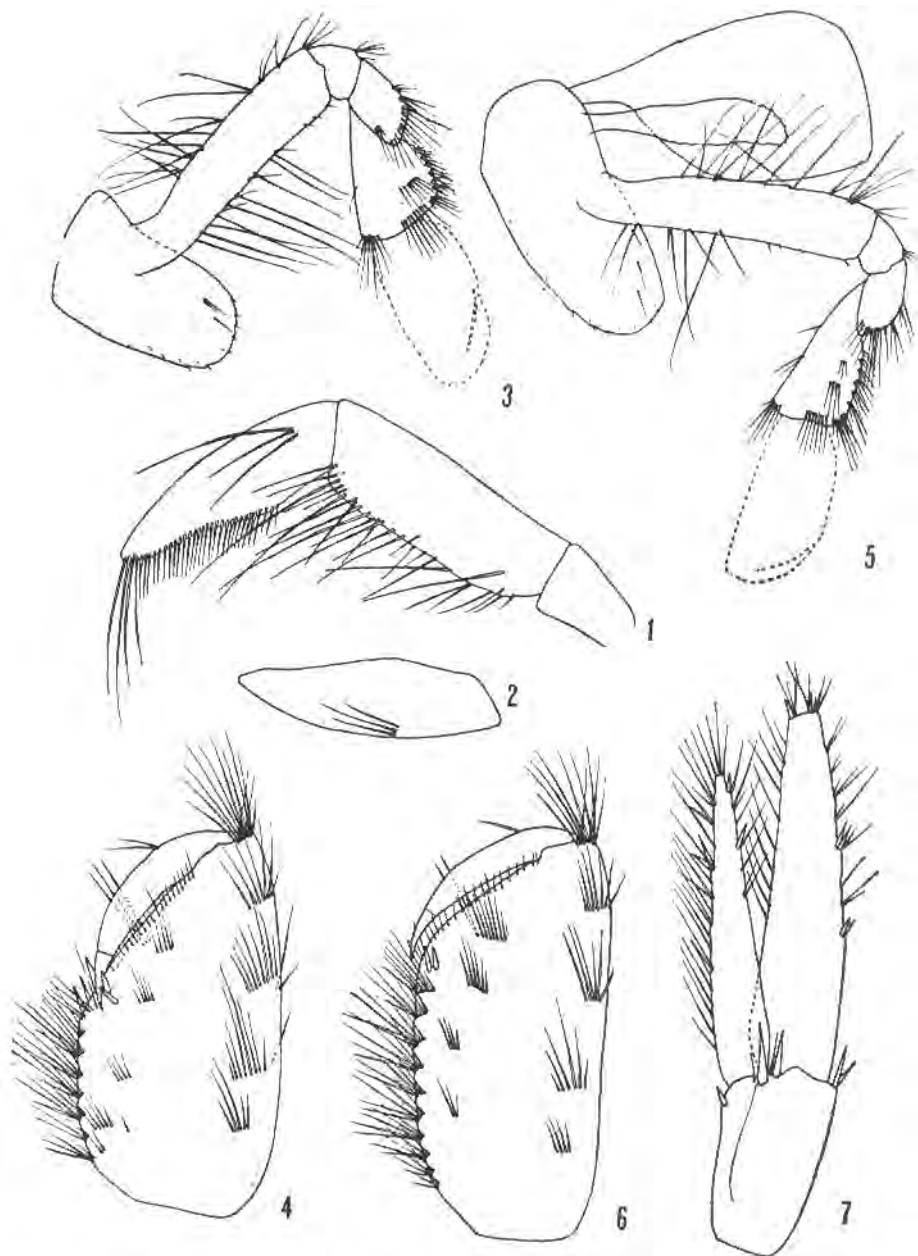

Fig. III. *Metohia carinata* Abs., Bileća, female 15.8 mm: 1 = mandibular palp, outer face; 2 = third article of mandibular palp, inner face; 3-4 = gnathopod 1; 5-6 = gnathopod 2; 7 = uropod 3.

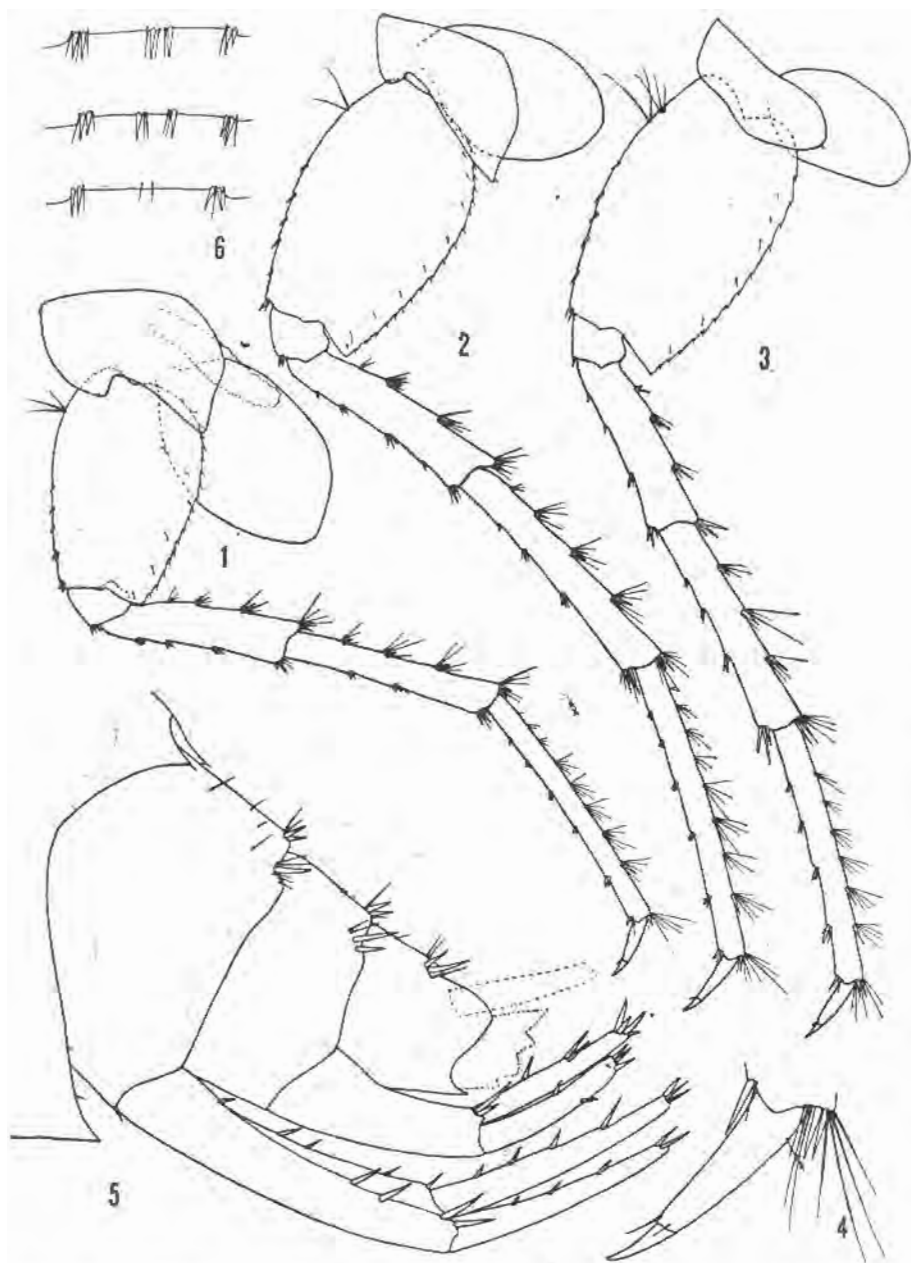

Fig. IV. *Metohia carinata* Abs., Bileća, female 15.8 mm: 1 = pereopod 5; 2 = pereopod 6; 3-4 = pereopod 7; 5 = urosome with uropods 1-2, lateral projection; 6 = urosome, dorsal projection.

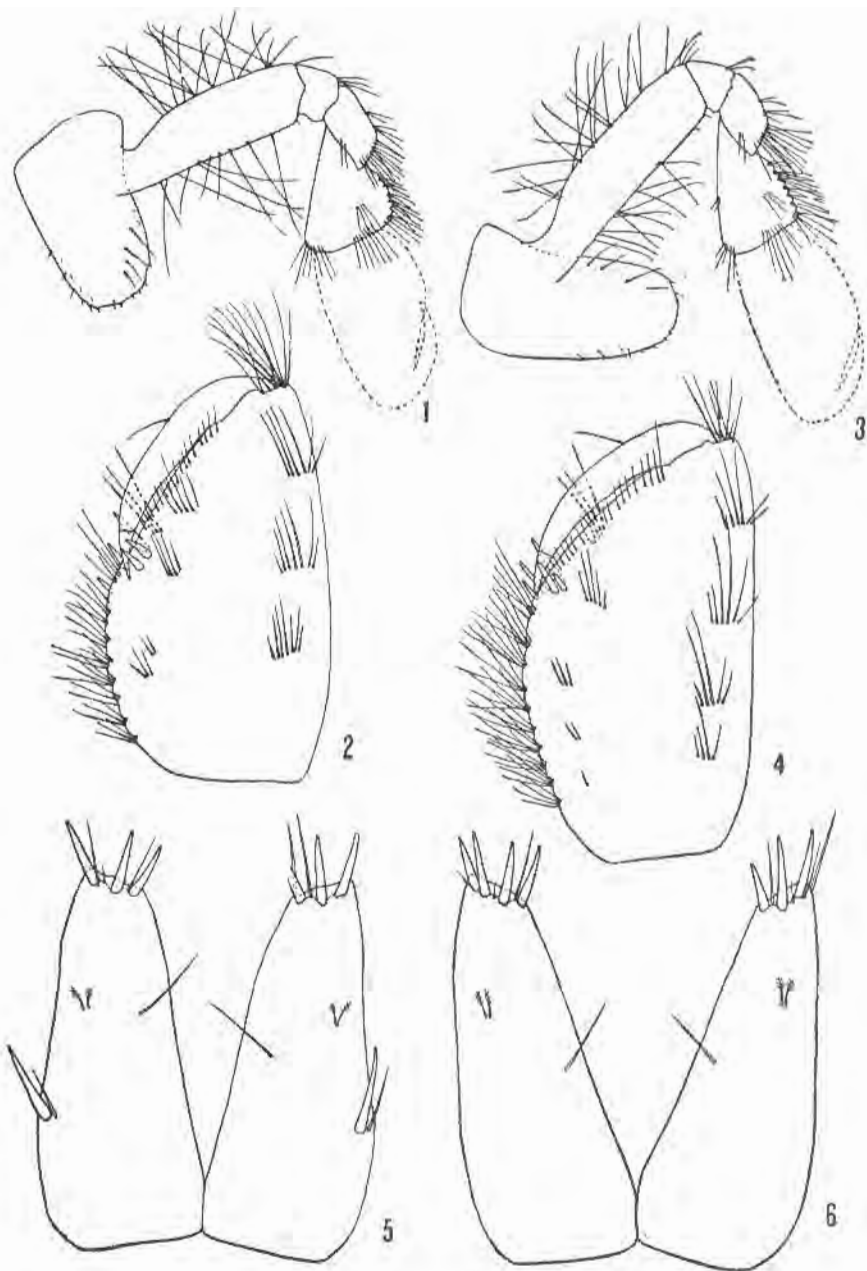

Fig. V. *Metohia carinata* Abs., Bileća, male 13.5 mm: 1-2 = gnathopod 1; 3-4 = gnathopod 2; 5 = telson. Female 15.8 mm: 6 = telson.

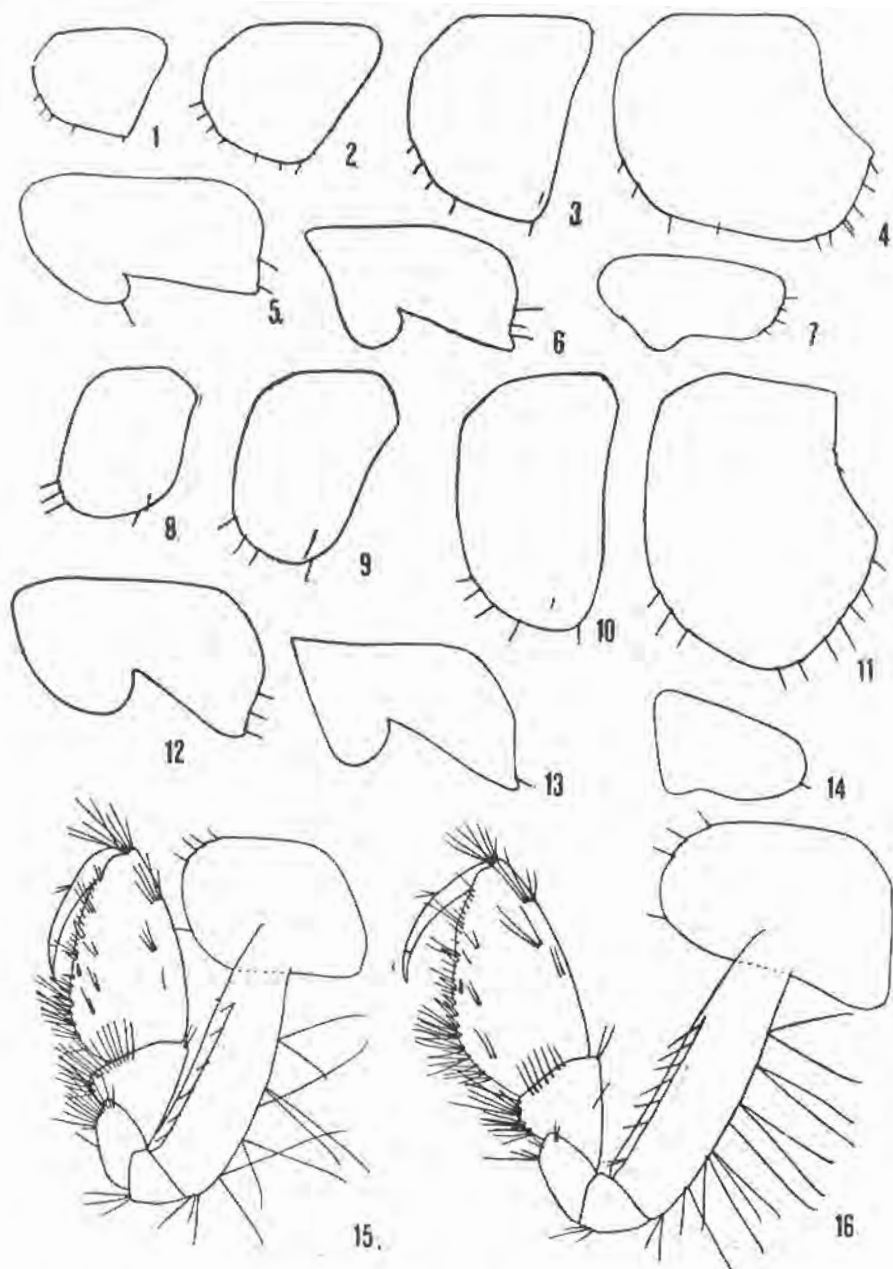

Fig. VI. *Typhlogammarus mrazeki* (Schäf.), Vjeternica cave, female 20 mm: 1 = coxa 1; 2 = coxa 2; 3 = coxa 3; 4 = coxa 4; 5 = coxa 5; 6 = coxa 6; 7 = coxa 7.

Accubogammarus albor (G. Kar. 1973), Stanina pećina cave, female 10 mm: 8-14 = coxae 1-7; 15 = gnathopod 1; 16 = gnathopod 2.

of the third peduncular article of antenna 2 (nearly twice as long as third peduncular article) (fig. I, 2).

Mouthparts like those of *Gammarus*. Labrum with subrounded anterior margin, labium lacking inner lobes. Maxilla 1: inner lobe triangular, with a row of plumose setae at inner margin. Outer lobe bears 11 distal spines, each spine possesses up to 13 lateral teeth (fig. I, 3). Palp of right maxilla 1 broad, biarticulate, with several distal strong spines (teeth). Palp of left maxilla 1 is narrower and bears several distal slender spines.

Maxilla 2 with narrowed both lobes like those in the *Gammarus*, bearing numerous setae each. Inner lobe bears several setae on the dorsal surface (in the middle). Maxilliped like that of genus *Gammarus*, but palp is very densely setose at inner margin.

Mandible: molar and pars incisiva well developed, stout. Palp 3-articulate: first article smooth, second article bears up to 27 marginal or submarginal setae as well as one dorsal seta. Third palpar article elongated, with 28-34 marginal short D-setae and 4-5 long E-setae. Outer surface of that article bears one group of A-setae, inner surface bears one group of B-setae; C-setae are absent (figs. III, 1, 2).

Coxae 1-4 are longer towards coxa 4, all four coxae are much longer than broad (figs. I, 4, 5; III, 3, 5), with subrounded distal margin provided with small incisions bearing short seta each. Several short setae appear on the outer surface of each coxa. Coxae 1-3 bear 2-4 longer setae on the posteroinferior surface also. Coxa 1 is 1.5 times as long as broad, coxae 2-3 nearly 2-2.5 times, and coxa 4 is nearly 1.5 times as long as broad (coxa 4 is with proximoposterior incision). Coxae 5-7 are short, shorter towards posterior coxa, and much broader than long (figs. IV, 1-3). Coxae 5-6 possess one distomedian incision which separate each coxa in two lobes (anterior lobe is much smaller than posterior one). Coxa 7 is entire, lacking distal incision. Posterior margin of coxae 5-6 is almost pointed, that of coxa 7 is subrounded.

Gnathopod 1 is well developed, with slender articles. Article 2 very slender, with numerous long setae at both margins (setae are 2-3 times as long as the diameter of the article). Articles 3-4 short. Article 5 nearly triangular, but rather elongated, with 5-7 rows of short setae at posterior margin. Article 6 elongated, with 6-8 rows of setae at posterior margin. Palm inclined to the half of the article 6-length, lacking median spine (female) and provided with 3 corner spines on outer surface and 2 subcorner spines on inner surface. Inner surface of article 6 bears several groups of moderately long simple setae. Dactyl slender, with one tuft of 1-2 setae at superior margin (fig. III, 3-4).

Gnathopod 2 slightly longer than gnathopod 1, its article 2 longer, bearing long setae at both margins. Articles 3-4 short, article 5 elongated (longer than that of gnathopod 1), with 7-9 rows of setae at posterior margin. Article 6 longer than that of gnathopod 1, with 8-11 rows of setae at posterior margin. Palm inclined up to 2/5 of the article 6-length, lacking median spine (female) and provided with 2-3 corner spines on outer surface and 2 subcorner spines on inner surface. Inner surface of article 6 is covered by several groups of setae. Dactyl slender, with one median seta at superior margin (figs. III, 5, 6).

Pereopods 3-4 like to each other, with very slender and long articles bearing small number of very short marginal setae and spines. Article 2 bears numerous long setae at posterior margin (setae are up to 3 times as long as the diameter of the article), anterior margin of article 2 is remarkably less setose. Dactyl of pereopods 3-4 slender and long, nearly 2.5 times as short as article 6 (fig. I, 4, 5).

Pereopods 5-7 are with very slender and long articles 4-7. Articles 4-6 bear several groups of very short spines each at anterior margin, as well as several groups of spines accompanied by setae at posterior margin. The major number of setae appears at the posterior margin of article 6 (fig. IV, 1-3). Article 2 of pereopods 5-7 dilated, with convex posterior margin bearing up to 16 short marginal setae i. e. incisions; distoposterior lobe well developed, almost pointed, it exceeds the top of the article 3. Anterior margin of article 2 bears several very short spines; posterior portion of outer surface of article 2 is covered by several setae. Dactyl slender, nearly 3.5 times as short as article 6, its nail is much shorter than the remaining part of the dactyl (fig. IV, 1-4).

Pleopods with 2 retinacula (coupling hooks) each. Posterior distal margin of the pleopod's peduncle bears one papilla near the outer ramus basis (fig. II, 2).

Epimere 1-3 are of the unequal length: epimera 2 is the shortest, epimera 1 is longer, and epimera 3 is the longest; all three epimere are with produced and pointed distoposterior corner bearing several (3-5) spines at distal margin. Epimera 1 possesses several setae at distoanterior margin (fig. II, 3).

Uropods 1-2 with slender peduncle and rami. Uropod 1: peduncle provided with marginal and distal spines. Inner ramus longer than outer one, both bear lateral and distal spines (fig. IV, 5).

Uropod 2: peduncle bear distal spines only. Inner ramus longer than outer one, both provided with marginal and distal spines.

Uropod 3: it exceeds 1/2 the top of the uropod 1. Peduncle is much shorter than the rami. Inner ramus slightly shorter than outer

one (proportion 3:4). Inner ramus uniaarticulate and slender. Outer ramus biarticulate, second article short (but longer than the spines). Both margins of both rami bear numerous plumose and simple setae, setae are moderately long (fig. III, 7).

Telson with slender lobes much longer than broad. Each lobe bears 3-4 distal short spines accompanied by several moderately long setae. Outer (dorsal) surface of the lobes is provided with one long submarginal seta and sometimes with one subbasal spine and seta near the outer margin: this subbasal spine and seta are not present always in the females. The pair of short plumose setae appears in the upper portion of the lobes (fig. V, 5).

Gills appear on the thoracal segments 2-7, oostegyts on the thoracal segments 2-5. Oostegyts are moderately broad (?) with crenellated margin lacking setae (because our females were not of the maximal length).

The males are practically identic to the females (based on the study of our single male of 13.9 mm, also non adulte specimen).

Antenna 2 is slender and lacking calceola. Uropods, telson and all other body-parts appear to be similar to these of the females. Only the article 6 of gnathopods 1-2 appears slightly stronger: article 6 of gnathopod 1 is without median palmar spine (fig. V, 1-2). Article 6 of gnathopod 2 is with the median palmar spine (fig. V, 3-4).

Variability. The number of the flagellar articles of antenna 1 is variable, as well as the presence of the subbasal spine on telson's lobes. The dorsolateral teeth on the third mesosomsegment and on all three metasomsegments appear already in the juv. specimens longer than 7-8 mm; the juv. specimens of 8 mm from Obodska pećina-cave were without these dorsal teeth.

Material examined: Bileća (Herzegovina), Sept. 1, 1951, 3 spec. (neotypes); *ibid.*, Sept., 1956, 3 spec. (leg. Sket).

— Dejanova pećina-cave near Bileća, June 23-24, 1965, 12 spec. (leg. Sket).

— Obodska pećina-cave near Skadar Lake (Crna Gora), 1965, 5 juv. spec. (leg. Sket).

Loc. typ. and Neotype: Absolon mentioned *M. carinata* from the subterranean water of river Mušnica in Herzegovina. Because the holotype and paratypes are lost, I propose the neotype from the Bileća not far from Mošnica (female 16 mm) described and figured by S. Karaman (1953) because it was the first clear description of this species. Neotype is deposited in my collection in Titograd.

Localities cited: Mušnica river (subterranean water) (Absolon 1927), Bileća (S. Karaman 1953), Dejanova pećina-cave, Obodska pećina-cave (present paper).

Distribution: Herzegovina and Crna Gora.

Ecology: unknown.

Remarks and Affinity. *Metohia carinata* is rather closed to the genus *Gammarus*, but differs from it by the presence of dorsal teeth on thoracal segments, by longer article 5 of gnathopods 1-2, by the shape of article 2 of pereopods 5-7 etc.

Diagnosis of the genus *Metohia*: *Gammarus* like, eyes absent, lateral cephalic lobes subrounded, antenna 1 long, with multiarticulated principal flagellum, accessory flagellum composed of several articles. Antenna 2 shorter than antenna 1, antennal gland cone long, about twice as long as the peduncular article 3. Body dorsally carinate (third mesosomsegment and all three metasomsegments with one pair of dorsolateral teeth each).

Mouthparts like those of *Gammarus*. Coxae 1-4 elongated. Gnathopods 1-2 well developed, their article 5 elongated. Article 6 of gnathopod 2 longer than that of gnathopod 1. Pereopods 3-4 slender. Article 2 of pereopods 5-7 subovoid, with developed distoposterior lobe. Urosome segmented, uropods 1-2 well developed, uropod 3 slender, much exceeds the tip of the uropods 1-2, biramous, outer ramus biarticulate. Oostegyts moderately broad (?), appear on the thoracal segments 2-5, gills simple, appear on thoracal segments 2-7.

Type species: *Metohia carinata* Absolon 1927.

Schäferna described in 1906 *Typhlogammarus mrazeki* n. gen. n. sp. from the Crna Gora (Lipska pećina-cave), and later this species was mentioned from several localities in Crna Gora and Herzegovina (S. Karaman 1932, 1953; Sket 1958, G. Karaman 1972) as well as from Croatia (Spandl 1926, G. Karaman 1972, ssp. heteropalpus).

Recently I described (1973) *Typhlogammarus algor* n. sp. from Stanina pećina-cave near Bileća and I have put it in the genus *Typhlogammarus* based on the similar shape of uropod 3, of telson, of pereopods 3-7, of epimere, antennae 1-2 etc.

Now I have made a comparative study of all three subterranean *Gammarus*-like species: *Typhlogammarus mrazeki* Schäf. 1906, *T. algor* G. Kar. 1973 and *Metohia carinata* Abs. 1927, and I established that *T. algor* differs very strongly from *T. mrazeki* by the following important characteristics: much elongated coxae 1-7, much longer antennal gland cone, smaller size of article 6 of gnathopods 1-2 and short uropod 3.

a) The shape of coxae 1-7 is relatively weakly variable character between the species of one *Gammarus*-like genus (f. exemple *Gammarus*, *Echinogammarus*, *Neogammarus* etc.). The large variability of coxae 1-7 appears between the different species of the genus *Niphargus*.

b) The shape (length) of antennal gland cone is almost always constant in all species of one genus (excepting *Echinogammarus scutarensis* Schäf. 1922).

c) The size of article 6 of gnathopods 1-2 is important stable character of all species of one genus, especially of the *Gammarus*-like genera: the proportion between the length of article 6 and article 5 as well as the proportion between the length of article 6 and corresponding coxa. These characters are very different in *T. mrazeki* and *T. algor*.

d) Uropod 3 of *T. algor* not exceeds the top of uropods 1-2, by *T. mrazeki* exceeds very much the top of uropods 1-2.

Because we have had only one adult female of *T. algor* at disposition for study, it was difficult to establish other important differences between *T. mrazeki* and *T. algor*. However all other known differences between *T. mrazeki* and *T. algor* (see G. Karaman 1973) (the body-length, the shape of the distal spines on outer lobe of maxilla 1, the spinulation of urosome, the pilosity of antennae, of maxilla 1, pereopods etc.) not exceeds the limits of the differences between the different species of one genus.

Based on all established important differences between the species *mrazeki* and *algor*, I segregated the species *algor* from the genus *Typhlogammarus* and I established for it a new genus *Accubogammarus* n. gen.

The diagnosis of the genus *Accubogammarus*:

Typhlogammarus-like. Body smooth, eyes absent, lateral cephalic lobes subrounded. Antenna 1 long, accessory flagellum composed of several articles. Antenna 2 is shorter than antenna 1, antennal gland cone long. Mouthparts like those of genus *Typhlogammarus*.

Coxae 1-7 like those of genus *Typhlogammarus* but much more elongated. Gnathopods 1-2 like those of genus *Typhlogammarus* but their article 6 is much shorter. Pereopods 3-7 and epimere like those of the genus *Typhlogammarus*.

Uropods 1-2 well developed, uropod 3 not exceeds the top of uropods 1-2. Telson, (oostegys?) and gills like those of the genus *Typhlogammarus*.

Type species: *Typhlogammarus algor* G. Karaman 1973.

In this light, there are now in Yugoslavia 3 subterranean *Gammarus*-like genera: *Typhlogammarus* with the species *T. mrazeki mrazeki* Schäf. 1906. and ssp. *heteropalpus* G. Karaman 1972, *Metohia* with the species *M. carinata* Absolon 1927 and *Accubogammarus* n. gen. with the species *A. algor* G. Kar 1973.

Evidently the genus *Metohia* is more similar to the genus *Gammarus* than to the other two genera, *Typhlogammarus* and *Accubogammarus*.

References

- Absolon, C. 1927. Les grandes amphipodes aveugles dans les grottes balkaniques. — Assoc. Frans. pour Avanc. Science, Constantine 1927, Paris, pp. 1-8.
- Barnard, J. L. 1969. The Families and Genera of Marine Gammaridean Amphipoda. — Smithsonian Inst. No 271, pp. 1-535.
- Karaman, S. 1932. 5. Beitrag zur Kenntnis der Süßwasser Amphipoden. — Prirodoslovne Razprave, Ljubljana 2: 179-232.
- Karaman, S. 1953. Über subterrane Amphipoden und Isopoden des Karstes von Dubrovnik und seines Hinterlandes. — Acta Mus. Mac. Sc. Nat. Skopje, 1(7): 137-167.
- Karaman, G. 1968. Quelques aspects de la faune des amphipodes de l'eau douce en Yougoslavie. — Trav. Mus. Hist. Nat. Gr. Antipa, Bukarest, 1968, pp. 49-58.
- Karaman, G. 1972. XXXVIII. Contribution to the Knowledge of the Amphipoda. On the genus *Typhlogammarus* (Schäferna) (fam. Gammaridae) from Yugoslavia. — Fragmenta Balcanica, Mus. Sc. Nat. Skopje, 9(3): 21-34.
- Karaman, G. 1973. XLVIII. Contribution to the Knowledge of the Amphipoda. Two new species of Family Gammaridae from Yugoslavia, *Niphargus deelemanae* n. sp. and *Typhlogammarus algor* n. sp. — Arch. Hydrobiol. Stuttgart, 72(4): 490-500.
- Sket, B. 1958. Einige Interessante Funde der Malacostraca (Crust.) aus der Herzegowina und Crna Gora. — Bull. Scientifique, 4(2): 53.

Re z i m e

57. PRILOG POZNAVANJU AMPHIPODA. ROD METOHIA U JUGOSLAVIJI I NJEN ODNOS PREMA RODOVIMA TYPHLOGAMMARUS SCHÄF. I ACCUBOGAMMARUS N. GEN.

Gordan S. Karaman,
Biološki zavod — Titograd

U radu je obrađen rod *Metohia* u Jugoslaviji i detaljno je opisana vrsta *Metohia carinata* Absolon 1927. na osnovu primjeraka iz Obodske pećine kod Skadarskog jezera, iz Dejanove pećine i iz Bilice u Hercegovini. Po prvi put je data diagnoza roda *Metohia*:

Sličan je rodu *Gammarus*, bez očiju. Prva antena je duga i glavni bič joj je sastavljen od velikog broja, a bočni od nekoliko segmenata. Druga antena je kraća, sa dugim ekskretornim konusom. Tijelo ima ledne izraštaje — po dva na posljednjem mesosomalnom i na sva tri metasomalna segmenta. Bočna glavena ploča je zaobljena. Usni aparat liči na onaj roda *Gammarus*. Kokse 1-4 su izdužene, gnatopodi 1-2 su dobro razvijeni, sa produženim petim člankom. Šesti članak drugog gnatopoda je duži od istog na prvom gnatopodu. Pereopodi 3-4 su izduženi. Drugi segment pereopoda 5-7 je ovalan, sa razvijenim lobusom. Urozom je segmentiran, sa dobro razvijenim uropodima. Uropod 3 je izdužen, vanjska grana mu je sastavljena od dva, a unutrašnja od jednog segmenta. Telson je izdužen, i nosi apikalne trnove. Tip roda: *Metohia carinata* Absoloni 1927.

Vrsta *T. algor* G. Kar. 1973. je izdvojena iz roda *Typhlogammarus* i stavljena u novi rod *Accubogammarus* n. gen. sa slijedećom dijagnozom roda: sličan rodu *Typhlogammarus*, bez očiju, sa zaobljenim glavenim pločama. Prva antena je duga, a bočni bič joj je sastavljen od nekoliko segmenata. Druga antena je mnogo kraća od prve, sa dugim ekskretornim konusom. Usni aparat liči na isti kod roda *Typhlogammarus*.

Koksalne ploče su mnogo duže nego roda *Typhlogammarus*. Šesti segment prvog i drugog gnatopoda je mnogo manji nego roda *Typhlogammarus*. Uropod 3 ne prelazi vrh prvog i drugog uropoda. Telson i škrge liče na iste kod roda *Typhlogammarus*.

Tip roda: *Typhlogammarus algor* G. Karaman 1973.

Na području Jugoslavije su sada poznata tri podzemna roda koji liče rodu *Gammarus*: rod *Typhlogammarus* sa vrstom *T. mrazeki mrazeki* Schäf. 1906, i ssp. *heteropalpus* G. Karaman 1972, rod *Metohia* sa vrstom *M. carinata* Absoloni 1927. i rod *Accubogammarus* n. gen. sa vrstom *A. algor* G. Karaman 1973.